

ÇOK UZAK ÇOK YAKIN: İBN ARABÎ - İBN TEYMIYYE MUKAYESESİ

Mustafa KARA *

Dinlerin ortak özelliklerinden biri de mezhep ve tarikatlara sahip olmalarıdır. Dinlerle ilgili hangi tasnif ele alınır sa alınsın bu durum değışmez. Yani insanoğlu kendini bağlı hissettiği dinin mukaddes metinlerini farklı anlama, açıklama ve yorumlama özelliğine sahip olduğu için bu 'yol'lar ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu farklılıkları ortadan kaldırmak mümkün değildir.

Müslüman alim ve arifler de aynı kanuna tabi olarak İslam'ın temel ilkelelerini farklı bir biçimde yorumlamış bu yorumların bir kısmı hukuk mezheplerine, bir bölümü inanç ekollerine kimisi de tasavvufî yolların oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Söz konusu anlayışlarda birbirine çok yakın yorumlar olduğu gibi birbirine çok uzak anlamlandırmalar da vardır. Bu "uç" yorumlar bazen sıkıntı ve kaygılara da sebep olmuştur. Bunun için zamanla söz konusu ekol ve mezhepleri zabt u rabt altına almak için hak mezhepler/batıl mezhepler, hak tarikatlar/batıl tarikatlar gibi tasnifler yapılmıştır. Bu tavır, mezhep ve tarikatları 'tek'e indirmediyse de bazı hassasiyetleri kazandırdığı söylenebilir. Fotoğrafın bütününe bakıldığında ise şu söylenebilir: Her çağda her fikrin adı farklı da olsa takipçisi vardır. Her yerde her yorumun temsilcisi mevcuttur.

Burada İslam düşüncesinin iki "uç beyi" üzerinde durulacaktır: Selefi düşüncenin zirvesi kabul edilen İbn Teymiyye ile sufi düşüncenin doruğu olarak ele alınan İbn Arabî.

Endülüs'te doğan, Mağrib, Kuzey Afrika, Hicaz, Ortadođu ve Anadolu'yu gezerek Şam'da karar kılan İbn Arabî ve onun vefatından yaklaşık çeyrek yüzyıl sonra Harran'da doğan, Şam, Kudüs, Mekke, Medine ve Kahire'nin dışına çıkamayan İbn Teymiyye.

İslam kültür tarihinde İbn Arabî tasavvufî zevki temsil ederken, diğer İslamî ilimlere bu zaviyeden bakar. İbn Teymiyye ise başta tasavvufî zevkler ol-

* Prof. Dr., Uludađ Ü. İlahiyat Fakültesi

mak üzere kelmâ ve felsefî yorumların önünü tıkamaya çalışan bir gayret ortaya koyar.

Birine göre kalbî ve tasavvufî yorumlar kişiyi dinin hedefi olan kemâl noktası ile tanıştırmak, diğerine göre bu vadi insanı çıkmaz sokaklarda perişan etme potansiyele sahiptir.

İbn Arabî’de zaman zaman sufleri tenkid eder, yorumlarına katılmadığını söyler. Ama üslubu dikkatli ve rikkatlidir. İbn Teymiyye de munekkiddir. Fakat serttir, acımasızdır. Şüphesiz onun bu tavrında mensup olduğu Hanbelî mezhebinin mazisi kadar, Moğol istilası ile alt üst olan İslam dünyasının hali pür-melâli de tesirli olmuştur.

İbn Teymiyye, diğer alimler gibi meslektaşlarını tenkit etme hakkına sahiptir. Daha doğrusu başkalarını hiç tenkid etmeyen kendine has bir sey ortaya koyamıyor demektir. İbn Teymiyye’nin büyük bir alim ve müçtehit olduğunu herkes kabul ediyor. Dolayısıyla onun da kelmacıları, filozofları, şîileri, Sünnîleri ve sufleri tenkid etme hakkı vardır. Özel olarak İbn Arabî’nin meselâ Fırvun’la ilgili yorumlarını, vahdet-i vücûd ile alakalı tevillerini, tenkit etme, reddetme hakkı vardır. Hakkı olmayan tek şey “tefir” mekanizmasını çalıştırmasıdır. Fikrini beğenmediği insanları dinî sınırların dışına itmesidir.

Mecmûatü’r-resâilî’l-mesail isimli eserinde (c. 1, s. 171) söylediği gibi İbn Teymiyye *Fusûsu’l-hikem*’i okuyuncaya kadar İbn Arabî’ye husn-i zan beslemiştir. Sonra ilişkiler değişmiştir.

Dinî metinleri İbn Teymiyye gibi anlamak, bâtınını değil zâhirini öne çıkarmak da bir çeşit dindarlıktır ve bunun ilk örneği de o değildir. Fakat ‘benim algılayışım dindir, gerisi çelik-çomaktır’ diye düşünmek doğru değildir.

Görüldüğü gibi İbn Teymiyye ile İbn Arabî zikredilince akla ilk gelen şey farklılıklar, ihtilaflar ve tartışmalardır. Bu iki büyük zatın birbirine benzeyen yönleri de vardır. Şimdi ikisine birlikte bakalım:

İbn Arabî: 560/1165 yılında İslam dünyasının batı ucu Endülüs’ün Mürsiye şehrinde doğdu.

İbn Teymiyye: 661/1263 İbn Arabî’den 101 sene sonra İslam diyarının ortasında Harran’da dünyaya geldi.

İbn Arabî: 8 yaşında iken ailesiyle birlikte Mürsiye’den İşbiliye’ye göç etti.

İbn Teymiyye: 6 yaşında iken ailesiyle birlikte Harran’dan Şam’a göç etti.

İbn Arabî’nin babası Ali et-Taî, fıkıh ve hadisle meşgul olan bir kimse idi.

İbn Teymiyye’nin babası, Hanbelî fakihî ve hadis müderrisi idi.

İbn Arabî’nin amcası Abdullah b.Muhammed ve dayısı Ebû Müslim el-

Havlanî sufi meşrebli insanlardı.

İbn Teymiyye'nin dedesi Mecdüddîn ve dedesinin amcası Fahreddin, Hanbelî mezhebinin önemli şahsiyetleriydi.

İbn Arabî'nin yaşadığı bölge İbn Ruşd, İbn Tufeyl gibi filozofların tesirinde idi.

İbn Teymiyye'nin yaşadığı Suriye o yıllarda Hanbelî/selefi düşüncenin merkezi haline gelmişti.

İbn Arabî: Bir batılı olarak kâfirlerin en şiddetlisi hıristiyanları görüyordu.

İbn Teymiyye: Moğollarla savaşmaya teşvik için Sultan İbn Kalavun'la görüşmek üzere Kahire'ye gitti.

İbn Arabî: Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykavus'a mektup yazarak hıristiyanlara karşı tavizci tutumunu terketmesini istedi.

İbn Teymiyye: Ermenistan krallığına karşı halkı cihada teşvik için görevlendirildi.

İbn Arabî: 601/1201 de ibadetlerin sırlarından bahseden *Tenezzülât-ı mevsiliyye* isimli eserini Musul'da yazdı.

İbn Teymiyye: 698/1299 da inanç esaslarını açıklayan *Akidetü'l-hameviyye* adlı eserini Hamalı'ların soruları üzerine hazırladı.

İbn Arabî: Eyyubilerin Haleb Emiri Melikuzzahir Dımaşk Emiri Melikü'l-Âdil'le iyi ilişkiler içinde oldu.

İbn Teymiyye: Dımaşk hacibi Ketboğa Mansurî Haleb valisi Ergun Nasirî ile iyi münasebetler kurdu.

İbn Arabî: 596/1200 İlk defa hacca gitti.

İbn Teymiyye: 691/1292 İlk defa hacca gitti.

İbn Arabî: 602/1205 Harran'dan geçti.

İbn Teymiyye: 667/1268 Harran'dan Şam'a geçti.

İbn Arabî: Evlendi, çocukları oldu.

İbn Teymiyye: Evlenmedi.

İbn Arabî: Velûd bir sûfidir, bir çok eser kaleme aldı.

İbn Teymiyye: Velûd bir alimdir, pek çok eser yazdı.

İbn Arabî: Muhyiddin/şeyh-i ekber diye anıldı.

İbn Teymiyye: Takiyyüddin/şeyhülislam şeklinde meşhur oldu.

İbn Arabî: Abdulkâdir Geylanî saygı duyduğu sufilere başındadır. Onun için Ekberîyye'yi Kâdiriyye'nin kolu olarak sayanlar da vardır.

İbn Teymiyye: Abdulkadir Geylanî'ye toz kondurmadığı gibi *Fütûhu'l gayb*

isimli eserini de şerh etmiştir. Bu nedenle kendisine bir sufi olarak bakanlar olduğu gibi “Kâdirî hırkası” giydiğini söyleyenler de vardır.

İbn Arabî: Fikir ve yorumları bugün de değişik din ve anlayışlara sahip insanların dikkatini çekmektedir.

İbn Teymiyye: Görüş ve tavırları günümüzde de araştırma ve inceleme konusudur.

İbn Arabî: Ömrünün yaklaşık son yirmi yılını Şam’da geçirdi.

İbn Teymiyye: Ömrünün büyük bir kısmını Şam’da geçirdi.

İbn Arabî: Şam’da vefat etti (10 Kasım 1240) ve Kadı Muhyiddin aile kabristanına defnedildi. Kabri ziyaret edilmektedir.

İbn Teymiyye: Şam’da vefat etti (26 Eylül 1328) ve sûfiyye kabristanına defnedildi. Kabri mevcut mu bilmiyorum.

Son olarak da *Diyanet İslam Ansiklopedisi*’nin 20. cildinde buluştular.